
УСТОЙЧИВОСТ НА КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА ЧРЕЗ ИНОВАЦИИ. ЦИКЛИЧНОСТТА КАТО ДИЗАЙН НА БЪДЕЩЕТО В ТУРИЗМА

докт. Ивинка Пазиева

Международно висше бизнес училище

Abstract. Концепцията за кръговата икономика надхвърля простото рециклиране, като се оприличава с максимата, че кръговата икономика е реформаторска икономика, че отпадъците са ресурс, чрез който даваме възможност за възникването на иновации. В този контекст, иновациите представляват ежедневие за бизнеса, но с мисъл за бъдещето, основано на разумна система за икономическо развитие. Чрез остойността на кръговия туристически продукт може да се доразвие плана за устойчиво потребление и продуктът да се разработи спрямо бъдещите изисквания на кръговия икономически модел. Цикличността, от друга страна, не затваря иновативния поток, а разширява сферата си на действие върху повече стопански субекти, които се стремят към дълготие на своя продукт – част от настоящия и бъдещ икономически организъм на системния план за устойчивост. Целта на това изследване е да открие механизми за иновации в туризма. В първата част на работата се дефинира разбирането за устойчив кръгов икономически модел в България във връзка с иновативните бизнес практики в туризма. Извеждат се добри практики чрез създаването на стойност при бизнес моделите в туризма. Втората част представя накратко нуждата от добри практики чрез въвеждането на кръговия икономически модел в България и анализира рисковете при въвеждането на дигитализация пред българския туризъм. Въз основа на изследване сред представители на туристическия сектор в България се оформи виждането, че липсват добрият пример и проучванията в подкрепа въвеждането на кръговия икономически модел сред туристическите предприятия в България. Всеки принос в тази област ще доведе до подобряване на знанието и добиване на ползи от въвеждането на моделите на кръговата икономика в туризма.

Ключови думи: кръгова икономика; цикличност; концепция на кръговата икономика; иновации; туризъм

JEL: Q57, Z32, Z38

Концептуалните подходи на кръговата икономика я определят като форма на икономическо развитие със затворен цикъл, чиято цел е да удължи живота на продуктите и услугите като подобри производителността чрез прилагане на принципа 4R (намаляване, повторно използване, рециклиране,

възстановяване) чрез въвеждане на политики за рециклиране и извличане на емисии и отпадъци (Kaszas et. al. 2021). Концепциите за кръговата икономика са различни по съдържание подходи с екологично, природно и икономическо значение. Първият известен подход, наречен биомимикрия, може да се възприеме като разбиране на природата като модел за иновации (Kekic et. al. 2020). „От люлка до люлка“ е подходът, чрез който се променя самото производство превръщайки се в безотпадъчно (Kekic et. al. 2020:61). Третият известен подход е индустриалната екология, чиято цел е да превръща отпадъците от производството в суровини за нови продукти. И трите подхода са от особено значение за навлизането на кръговия икономически модел и ефективното му прилагане като устойчива политика в туризма, затова настоящото изследване няма да слага конкретен акцент върху някои от посочените подходи.

Преди да достигнем до концепцията за каквото и да било развитие в туризма е нужно да си изясним по какъв начин ще гледаме на отпадъчната продукция в туристическо предлагане, за да можем да я наричаме иновативна икономическа среда.

Широкото определение за иновацията се свързва с прилагането на нововъведение, разработка и въвеждане на ниво продукт или услуга, но може да се обвърже изцяло и със системното въвеждане на нови идеи в дадена технологична, икономическа, научна или екологична сфера в туризма (Cambridge Dictionary).

В настоящата работа иновациите в туризма ще се разглеждат в следните аспекти: иновации чрез въвеждане на кръговия бизнес модел, технологии и дигитализация, други иновации в туристическия сектор (Evertsen, Rasmussen, Nenadic 2022).

Обикновено мислим отпадъците като крайни, негативни категории, а се оказва, че те могат да имат не само материална форма, с чието влияние трябва да се борим, но и възможни ресурси в цикъла на развитие на икономиката и туризма (Petrova 2020).

Всеизвестен факт е, че управлението и прозрачността на веригата за доставки на стоки и услуги е съществен фактор за устойчивост на една икономическа единица. По тази причина, в настоящия доклад ще се разгледат възможностите в туризма, които кръговият икономически модел дава, по-конкретно, за изместване на фокуса от конкурентното предимство, до предимство на сътрудничество и подкрепа, целящо да създаде взаимно изгодни резултати чрез ефективни партньорства с други участници във веригата на доставки (Sorin, Einarrson 2020). По този начин се съхранява цикличността, а благосъстоянието от търсено става видимо за участниците в симбиотичната връзка на съвременната икономическа среда.

Не на последно място за иновативно мислене в туризма може да се говори, когато бизнес дейностите на едно туристическо предприятие са насочени към устойчиви кръгови инициативи, било то в самото туристическо предприятие или извън него, или от смесен характер, като например оптимизацията на потока от отпадъци се отразява чрез приходите за предприятието или приходите за местната общност.

Методическият подход в настоящото изследване се основава на потенциала за циркулярност в туристическия сектор, който от своя страна зависи от подходяща и иновативна стратегия. Чрез метода за събиране на данни основан на проведени дълбочинни интервюта и прогнозиране, използвани в текста, става ясно, че кръговият модел в туризма е нужно да се унифицира с рамката на цялата кръгова икономика.

Цикличността безспорно може да се разглежда като дизайн на миналото, настоящето и бъдещето в природата, и ако се водим от това познание, естественият капитал се регенерира чрез спиране изтичането на отпадъци и замърсители в естествените еко системи, без които туризмът не може да съществува (Sorin, Einarrson 2020). Препоръчително остава свеждането до минимум на нуждата от природни ресурси в производството на туристическия продукт и връщането на ценни органични вещества обратно в природата, които да бъдат елементи за нов и продължителен растеж.

1. Методология на изследването

Настоящата работа се основа на анализ на събрана информация чрез проведени дълбочинни интервюта с представители на туристическия сектор в България. Направен бе опит да се изведат устойчиви кръгови практики в туризма на България, с техните определения и принципи и да се открият иновативните кръгови подходи в туристическия сектор.

При кабинетното проучване се извеждат широки разбирания за връзката между устойчивостта и кръговия икономически модел, които е нужно да бъдат обект на по-обстойно изследване. Естествено тук съществува и възможността за изкривяване на оценката, предвид нейния характер било той: с естество на проблем, тенденция или иновация. Едно емпирично проучване за нагласите сред туристическия бизнес, макар и непредставително, би могло да изясни картината в тази посока.

Според използваната методика за пазарно изследване в туризма на вече въведени кръгови практики по света, бъдещото им прогнозиране може да се унифицира с рамката на цялата позната ни до момента функционална форма на кръгова икономика (Buhalis 2022). Все пак съществуват и изключения, като например цялостното познаване на терминологията, що се касае до ясната представа що е това кръгов модел в туризма.

2. Мястото на устойчивостта в кръговата икономика

За начало на концепцията за кръговата икономика може да се приеме аналогията – по-скоро кръгов отколкото линеен поток от материали, която Kenneth Ewart Boulding прави през 1966 г. и която се описва като „икономика на каубой“ (Geipele, Plotka 2018:66) характеризираща се с безкрайните ресурси и модела за отказване от проблемите до „икономика на космическия кораб“ (Geipele, Plotka 2018:66), обвързана с рециклиращия способ и повторното използване на материалите като устойчиви системи на бъдещето икономическо развитие.

Интервюираните имат различни виждания относно приложението на кръговата икономика в туризма. Според ръководителя на Института за анализи

и оценки в туризма: ”всичко трябва да стане кръгова икономика.“ Институтът за анализи и оценки в туризма твърди категорично, че кръговата икономика е настояща и единствено бъдеща на туризма не само у нас, но и по света.

Собственик на консултантска фирма в туризма и преподавател по туризъм подчертава, че кръговият модел в туризма „не само има почва в България, но и нещата започват и да се случват.“

Дадените отговори на някои от интервюираните оформиха разбирането, че „Албена“ АД е курортен комплекс, който е постигнал значителни успехи в прокарването на затворения цикъл на управление, но какъв е приносът на холдинга за развитието на кръговия модел в туризма на България не става ясно. На практика стратегията за устойчиво развитие на Албена не е достъпна. При осъществен контакт с маркетинг мениджъра на комплекса за нуждата от информация относно използването на кръгови модели от тяхната организация, следната не бе изпратена.

Председателят на регионална туристическа асоциация и изпълнителен директор на новосъздадения Бургаски черноморски туристически район е запозната доста детайлно с кръговият модел в туризма, включително и с добри практики на много държави – основно в Европейския съюз, покрай работата ѝ с моделите на корпоративна социална отговорност и чисто производство в туризма. Председателят на управителния съвет на Българска асоциация за алтернативен туризъм (БААТ) допълва по темата: „къщите за гости, които са част от марката „Зелена къща“ (<http://www.greentourism.eu/bg/GreenLabel/Details/26>) са реално тези, които се стремят към кръгова икономика.“ Актуалното състояние на туризма в България обаче е близо до плачевно. Специалистите в областта на туризма в България имат добрите примери в главите си по отношение на кръговите модели, но как да се оползотворят тези добра практика пак не става ясно. Достатъчно убедителна ли е идеята, че въвеждането на кръговия модел в туризма е предпоставка за остойностяване или постигане на реални бъдещи печалби от екологично, икономическо и социално естество за всяка една нация (De Angelis 2018)? Фактологически това може да се обвърже с някое примерно проведено изследване в областта на устойчивото развитие. По-конкретно: чрез въвеждането на кръговата икономика се извежда твърдението, че „един добър показател за кръговрат, целящ да измери приноса на кръговите стратегии за устойчивото развитие, трябва да бъде достатъчно изчерпателен, за да се избегне прехвърлянето на тежестта от намаленото потребление на материали към повишено екологично, икономическо или социално въздействие“ (Corona et. al. 2019:13). Но „на институционално ниво нещата са много, много назад.“ Нужно е ясно да се разбере, че от съществено значение за бъдещото производство на кръгов продукт в туризма е показател който: „трябва ясно да показва как ползите от рециклирането се разпределят към рециклиращите и потребителите на рециклирани материали и трябва да измерва увеличената стойност, чрез увеличена полезност на продукта и измервания на икономическа добавена стойност“ (Corona et. al., 2019:13).

България изглежда ужасно закъсняла на много нива, но най-вече управленски. Първо - липсва активна дейност от страна на държавата да

насърчава въвеждането на кръговия икономически модел в туризма. Появяват се спорадични инициативи, но като утеха изглежда поне фактът, че отделни фактори в туристическия сектор са запознати, малко или повече, с препоръките на ЕС за въвеждане на кръговия икономически модел. Това личи от новините и разговорите за бъдещето на туризма, в които все по-често се появяват понятия като кръгова икономика и устойчиво управление в туризма. Освен това, анализът на публично достъпната информация за хотели в Германия, прилагачи кръговия икономически модел, показва политиките на устойчивост като ключов компонент от представянето на хотелските комплекси и къщи за гости. Това, което прави ярко впечатление например, е, че е създадена централна база данни с доставчици в подкрепа на сектора на местните производители (Creativhotel Luise). Често при популяризирането на бизнеса в сайтовете на хотелите политиката за енергийната ефективност е изведена на първо място. Не е ясно обаче дали е само рекламен трик, или неподправена философия, послание от типа: „При нас можеш да спиш, да ядеш и да се къпеш безкрайно, но без гузна съвест. И даже правиш нещо за околната среда. Ти си герой!“ При всички положения акцентът в комуникацията към уважаемия турист е да се замисли за природата. Чудесата в предлаганите изживявания не свършват тук: „хотелът предлага възобновяема хотелска стая“ (Creativhotel Luise) и още, и още. Всичко това някак провокира да се включиш в това ново изживяване наречено кръгов модел в туризма, но вече като и самият ти му придаваш стойност.

В проведено изследване по темата за връзката между кръговата икономика и устойчивостта мнозинството от респонденти са отговорили, че компаниите трябва да се стремят и към циркулярност, и към устойчивост, като причините за това са, че устойчивостта и кръговата икономика се възприемат като две различни концепции на теория, но свързани и взаимно допълващи се (Walker et. al. 2021). С други думи казано, устойчивостта и сред туристическите компаниите се възприема като една по-широка концепция на кръговата икономика, която може да се ранжира в представите на участниците в туризма според екологичната ѝ ефективност.

На практика можем да приемем, че устойчивостта от своя страна е понятие, което надгражда обикновеното развитие на един стопански субект до екологична и полезна за бъдещето на държавата форма и икономическа категория.

3. Иновативни подходи на кръговия модел в туризма. Инструментарии за иновации

Съвременните иновативни подходи за навлизане на туристически продукт в кръговата икономика се свързват най-вече с установяването на параметри за проектиране на продукт, базиран на местни или рециклирани материали, което от своя страна ще намали добива на ресурси и емисиите, свързани с транспорта на материали (Roberts et al. 2022). Насърчават се методите за използване на местна продукция, социалното включване и потреблението в мястото на производство на туристическата услуга. Председателят на Българската асоциация за алтернативен туризъм

конкретизира по темата „да правят сходни неща и съответно работят заедно с местните хора и предлагат един на друг услугите си, за да може по някакъв начин да се подкрепят и съответно – и да работят заедно.“ Нужно е обаче да не се забравя и екологичния фактор, който влияе основно и в туризма, защото замърсяването не е особено грабващо туристите. Затова дори идеята за индустриални туристически паркове в България, която Институтът за анализи и оценки в туризма има: „всички национални курорти трябва да станат високотехнологични индустриални паркове“, вероятно следва да търпи своето развитие. Високотехнологични паркове да, но защо индустриални? Индустрията сама по себе си се отнася до използването на големи енергийни мощности. Не е ли и тази идея съпоставима само с пристанищните градове у нас, където изобилието от воден ресурс е голямо? За по-умни и по-зелени градове е казано много, за природни паркове, за технологизация и дигитализация в кръговата икономика също, но за индустриални паркове в туризма на България ще са нужни много промени предимно на институционално ниво. Чистата индустрия и чистото производство трябва да са първа и основна тема на държавата и на енергетиката най-вече заради регулаторния натиск (върху сигурността, климата, околната среда, използването на ресурси, здравето и безопасността), които ЕС оказва след пандемията от COVID – 19 (Sorin, Einarrson 2020). Едва когато натискът се прояви като реална стойност може би ще достигне куража и смелостта на представителите от туристическия сектор да се заемат с подобна идея.

България има какво да предложи в областта на индустриалния туризъм (например: създаване на индустриален парк в изоставена мина, организирани турове в дадени производствени цехове и т.н.), но технологизацията в подобни предприятия трябва предварително да е обвързана с концепцията за кръгова икономика.

Същият подход на обмисляне през призмата на кръговите икономически модели трябва да се приложи и спрямо нуждата от дигитализация в сектора. Безспорен факт е, че дигитализацията е съществена за кръговата икономика, но доколко българският туризъм е готов да се включи в това модерно дигитално общество? Не може ясно да не се отбележи въпросът дали се влага едно и също съдържание в понятието „дигитализация“ в различните туристически пазари. Достъпът на провинциите в България до интернет и компютри, и познанията на административния капацитет, с които неминуемо се сблъсква всеки един турист, или дигитализацията като машини и софтуер за въвеждане на кръговия модел в предприятията в България? Председателят на Института за анализи в туризма говори обстойно по темата за създаване на високотехнологични паркове, в които да има машини, които да осъществяват работа на работещите в хотелите и ресторантите, тогава когато има сезонна работа. Заплахата от социални рискове свързани с тези машини и цифровизацията в туризма, могат да влошат цялостната икономическа картина на страната, именно затова тази идея подлежи на допълнителен детайлен анализ, защото заместването и изместването на работни места и разширяващата се разлика в уменията на кадрите в туризма биха повлияли съществено заетостта в сферата на услугите (Barteková, Börkey 2022).

Изводът, който може да се направи е, че по-важна е организацията на целогодишната дейност на местата за настаняване, като прилагането на кръговия модел в туризма да насърчава всички аспекти – съхраняване и опазване на околна среда, икономическо развитие, обучение и управление на кадровия потенциал, съхранение на социалната среда, включително подпомагане пазара на труда, като съществуват различни по вид, обхват и място на провеждане подходи.

Нужно е все повече да се набляга на новаторския подход, произлязъл от кръговия икономически модел, а именно, че на ненужното в един икономически сектор, се гледа като по-устойчив ресурс в друг икономически сектор. Такъв пример имаме с възстановяването на водата, което се свързва все по-често с възстановяване на материали (Morseletto, Mooren & Munaretto 2022). Когато „водата се отделя от концентрираната ѝ форма, се извличат все повече ценни материали за бъдещо използване и вместо да се изхвърлят, те могат да се възстановят като ценен страничен продукт“ на кръговия икономически модел (Morseletto, Mooren & Munaretto 2022, 1471). Този механизъм, в който на водата може да се гледа като на „носител на енергия и самата тя да бъде среда за съхранение на енергия и производство“ (Morseletto, Mooren & Munaretto 2022, 1471) следва да спомага за разработването на бъдещи „подходи, при които водата, получена от даден процес, може да представлява вход за друг процес“ (Morseletto, Mooren & Munaretto 2022, 1472). Изложеното до тук може да бъде използвано като бъдещ практически инструментариум за иновации и в туризма чрез разработването на системи за пречистване на отпадни води и за напояване на зелените площи към хотелите.

4. Препоръки за въвеждане на иновации в туризма. Планиране на жизнения цикъл

Още през далечната 1865 г. Уилям Стенли Джевънс обяснява „дългосрочния негативен механизъм, чрез който технологичният напредък е насочен към увеличаване ефективността на настоящите системи“ (Fogarassy & Finger 2020, 6). Въпреки, че се подобрява ефективността на туристическото предлагане на базата на намаляването на замърсяването на въздуха в краткосрочен план, по-дългосрочните икономични процеси в крайна сметка водят до повишено използване на технологичните процеси. Преди да се засяга каквато и да било тема за ефективност на туристическото предлагане е нужно да се остойности използването на кръговия модел в туризма. Като основна причина за възприемане на новостите, или пък за късното им възприемане в българските туристически предприемачи, един от изследваните констатира: „те не могат да осъзнаят каква ще е ползата. Голяма част от тях нямат дългосрочна визия...“

Основен фактор за производството на качествен туристически продукт е добрата транспортна инфраструктура, но България отново закъснява. Окаченият, подземен, надземен и електротранспорт отдавна присъства в градоустройството на множество европейски градове. Тъжно е, че само една дестинация в България може изобщо да бъде спомената като въвеждаща подобни мерки – Албена. На този фон звучат съвсем като от сценарий на епизод

за Междувездни войни машините за складиране на автомобили с асансьорна уредба, за които говори ръководителят на Института за анализи и оценки в туризма, и които несъмнено биха подобрили организацията на транспорта в местата за настаняване.

Давайки пример за добра практика в кръговата икономика директорът на Института за анализи и оценки в туризма пояснява: „Добрата практика я има във всеки български дом. Когато човек има дом, той обикновено се грижи за границите на своята собственост ...”

Именно поради тази причина твърденията на някои изследователи, че една от основните задачи на правителствата е проектиране на циркулярни сертификати за хотелските заведения (Rodríguez, Florido & Jacob 2020) остава като основен въпрос: действително дали е разумно и рационално да се въведат сертификати за използването на кръгов модел в туризма в България? Анкетиранияте представители от туристическия сектор в България споделят, че по-важна е темата за цялостното разбиране и прилагане на концепцията за кръгова икономика в българския туризъм. От значение е управленският капацитет по предприятията в туризма - особено за тези, чиято цел е да прилагат кръговия икономически модел, да разбират есенцията на концепцията. С други думи – необходимо е обучение за административния капацитет и за бизнеса, което да покаже и практическата приложимост на теорията за кръговост. Дори в актуализираната версия на Стратегията за развитие на туризма на България (2014-2030) от 2017 по темата за кръговост и устойчивост в туризма са предложени три инструмента, които не касаят критерии на отношение като ефективност и устойчивост. При първите два инструмента по-скоро може да се достигне до извода, че едни хора се чудят как да събират едни пари без да са прокарали дори регулаторния принцип. Що се касае до инструмента за въвеждане на „принципите на кръговата икономика“ в туристическата индустрия за повторно и адаптирано използване на сгради и съоръжения за целите на туризма“ (Стратегия за развитие на туризма на България (2014-2030) от 2017) можем да кажем, че и ние съществуваме някъде назад в картата на световната кръгова икономика.

Цялостното туристическо предлагане би се подобрило съществено, ако се предложат конкретни начини за осъществяването на устойчиви бизнес модели. Продължителният обучителен процес и далновидната работа на управленските екипи в туризма, по темата за кръговата икономика, биха добавили огромна стойност към разработката на бъдещи национални стратегии за развитие на туризма в България.

Според Форгаси и Фингър „е лесно да си представим какво би се случило, ако кръговите решения се фокусират единствено върху рециклирането - материалът се връща обратно в производството“ (Fogarassy & Finger 2020, 6). Именно затова, в съвременното общество е нужно да се заяви колкото се може по-рано належащата нужда не само от рециклирането, но и от ограниченото потребление и максимално използване на вече закупени продукти. В по-широк преглед, за производството на един работещ кръгов туристически продукт е нужно да се проследи целия му жизнен цикъл, като по-конкретно, дизайнът на местата за настаняване и цялостната прилежаща инфраструктура трябва да

отговарят на препоръките за устойчивост. Примери за кръгови продукти с устойчив дизайн като: рециркулиращата аквапоника и слънчевите печки за готвене, които са свързани с намаляването на човешкия отпечатък върху Земята могат да се предлагат и в местата за настаняване (Mcnerney 2022). Превръщането на излишните отпадъци в тор и превръщането на UV лъчите в топлина, чрез предварителен анализ на жизнения цикъл на новия ресурс е важен инструмент при проектирането на всеки кръгов и устойчив туристически комплекс.

Планирането на целия жизнен цикъл се смята от изследователите в тази област за първата необходима стъпка на ниво продукт или услуга. Осъзнаването на предприемачите в българския туризъм че: „принципно това е един процес и този процес трябва да бъде непрекъснат“ според един от интервюираните, би довело до дългосрочни ползи за българския туризъм. Също така е нужно туристическият продукт да бъде проектиран така, че процесите на рециклиране да изискват минимални разходи и енергия, като същевременно това води до енергийно ефективни жизненни цикли, затова политиките на предприемачите в туризма и цялостният им подход трябва да надхвърлят технологичните въпроси и да включват изцяло нов дизайн, изследване на бизнес казуси, логистика и социално поведение (Megevand et.al. 2022).

Втората препоръка е вдъхновена от материалния поток в биосферата, или твърденията на изследователите, че „всичко, което губи своята функционалност, по един или друг начин се разгражда до ниво, което може да бъде преработено в нещо ново“ (Megevand et.al. 2022, 3). По този начин за рециклирането се смята, че се случва на материално ниво, като целта е туризмът да се адаптира технологично към обществото и неговото производство, за да може да се осигурят възможно най-много нови суровини от отпадъци нужни за туристическото предлагане (Megevand et.al. 2022). Думите на един от изследваните председатели на асоциация в туризма в България допълват тази тема: „много често големите особено в туризма са някакси конкретно насочени в собствения си доход и някакси забравят екологични и социални и икономически ползи, които може да имат работейки заедно с останалите и мислейки да има кръгова икономика...“

Оказва се, че „ефективното използване на ресурсите не е основният бизнес двигател в кръговия модел“ (Lacy, Rutqvist 2015, 24). Определящо се оказва търсенето, или как една компания ангажира клиентите с кръговия икономически модел, тяхната роля по време и след употребата на даден продукт или услуга, как се разработват продуктите или услугите и как се развиват ресурсните категоризации свързани с тях. Още при създаването на туристическия продукт, той трябва да се предлага с концепция и политика за рециклиране, която да е разбираема за клиента. Така включването на туриста в кръговия модел се окачествява по един особено важен начин. Тогава туристът се превръща в част от кръговия туристически модел.

Като максима на гореизложеното можем да обобщим, че всеки работещ кръгов модел в туризма започва с по-дълбоко разбиране на търсенето, преминава през участието на туриста в кръговия модел и завършва с характерни

изисквания за предлагани ресурси и нужните спецификации, които уважаемият турист да изисква (Lacy, Rutqvist 2015).

5. Заключение

Циркулярността в туризма е иновативна сама по себе си, защото би улеснила по-екологичното устойчиво развитие и по-широк обществен преход от обикновено потребление към качествени преживявания и взаимоотношения (Roberts et. al. 2022). Качественото развитие на всяка бъдеща кръгова форма ще изисква от всеки определящ себе си като напреднал икономически субект да прилага концепцията за циркулярност, която да бъде уловена в договорите и преговорите, като това ще налага и една ефективна оптимизация към целите на човешкото общество за кратък период от време, което можем да наречем интелигентно използвано време (Megevand et. al. 2022). Затова целта на всеки иновативно насочен проект в туризма ще трябва да бъде управление на времето за внедряване на работещ кръгов модел. От друга страна това предполага важноста от измерване на кръговрата в туристическите предприятия въвели кръговия икономически модел (Megevand et. al. 2022). На този етап ще имаме нужда и от допълнителна помощ, за да се справим с прехода от общоприети стандарти и норми на туристическо предлагане от минала икономическа среда, до предлагане на устойчив, съвременен, кръгов туристически продукт, но всяка нова иновативна идея търпи и своя преход. Изследването за характеристиките на кръговия модел в туризма в България показва, че няма еднозначно отношение, което още повече засилва необходимостта от провеждане на проучване за нагласите сред туристическия бизнес.

За съжаление, анализът върху взаимовръзките на кръговия модел в туризма и социално-екологичната устойчивост са малко на брой, тъй като двете са се развили като области на управление с относително разделение (Kennedy & Linnenluecke 2022).

„Като пренебрегват устойчивостта, всички изследвания на кръговата икономика понастоящем са изложени на опасност да подкрепят бизнес практики, които са неефективни“ (Kennedy & Linnenluecke 2022, 9), което е пречка и пред фирмите в туризма. С други думи казано, бизнеси, които не се ръководят от идеята, че са нужни насърчителни действия спрямо използването на възобновяема енергия и производство на екологично чисти продукти и услуги се считат за некапиталоемки и непригодни за технологично развитие. Що се касае до стремежът чрез рециклирането да се намалят отпадъците, той не носи допълнителна тежест за предприемачите в туризма, тъй като не е свързан с допълнителни усилия от страна на бизнеса. Цялостното устойчиво управление на веригата на доставки в една туристическа организация, чиято цел е да минимизира отрицателните въздействия върху околната среда е ефективна мярка на кръговия икономически модел.

Картината не е обещаваща за туризма, когато се навлиза в период на преход между два икономически модела и когато „практиките са преследвани в името на кръговата икономика, без да се отчита устойчивостта“ (Kennedy & Linnenluecke 2022, 9). За какви иновации в туризма на България можем да говорим, когато се пропуква цялата концепция на кръговата икономика? Остава

ни да се надяваме, че дискусиите за въвеждането на кръговия модел в туризма няма да останат „тесни“ (Ellen Macarthur Foundation), веригите на предлагане и потребление ще се отворят все повече и повече, а практическите действия от страна на предприятията в туризма на България ще бъдат насочени не само по стойност, но и по разбиране, релевантно на създаването на по-добро решение за бъдещето на туристическия продукт.

ЛИТЕРАТУРА

ПЕТРОВА, В. 2020. „Ненужното“ като изследователски проблем. Социологически проблеми. БАН. Книга 1 / Том 2, стр. 88-101

Стратегията за развитие на туризма на България (2014-2030), актуализирана версия, 2017. Достъпно на: https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2018-01/nsurtb_2014-2030.pdf. [видяна 2023-05-16]

REFERENCES

BARTEKOVÁ, E. & BÖRKEY, P. 2022. Digitalisation for the transition to a resource efficient and circular economy. OECD Environment Working Papers No. 192. OECD. 1-64. <https://doi.org/10.1787/6f6d18e7-en>. Available from: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6f6d18e7-en.pdf?expires=1681930450&id=id&accname=guest&checksum=D2A1E486C5CF57103BB6EEEEEC73CC4AE> [viewed 2023-04-19]

BUHALIS, D. 2022. Encyclopedia of Tourism Management and Marketing. Volume 1. Edward Elgar. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781800377486>. Available from: <https://www.elgaronline.com/display/book/9781800377486/9781800377486.xml> [viewed 2023-06-12]

Cambridge Dictionary, Available from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/innovation> [viewed 2023-06-12]

CORONA, B. et al. 2019. Towards sustainable development through the circular economy—A review and critical assessment on current circularity metrics. Resources, Conservation and Recycling, Volume 151, December 2019, 104498, 1-15, <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.104498>, Available from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921344919304045>, [viewed 2023-03-04]

DE ANGELIS, R. 2018. Business Models in the Circular Economy. Concepts, Examples and Theory. Palgrave Pivot. 1-111. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-75127-6>, Available from: <http://library.lol/main/C2F0EC8C7653EADB45C697F578F30B76> [viewed 2023-03-04]

Ellen Macarthur Foundation. <https://ellenmacarthurfoundation.org/the-circular-economy-in-detail-deep-dive> [viewed 2023-03-11]

EVERTSEN, P.H., RASMUSSEN, E., NENADIC, O. 2022. Commercializing circular economy innovations: A taxonomy of academic spin-offs. Technological Forecasting and Social Change. Volume 185 (2022) 122102. 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.122102>. Available from:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162522006230>. [viewed 2023-04-23]

FOGARASSY, C. & FINGER, D. 2020. Theoretical and Practical Approaches of Circular Economy for Business Models and Technological Solutions. *Resources* 2020, 9(6), 76, 1-9. <https://doi.org/10.3390/resources9060076>. Available from: <https://www.mdpi.com/2079-9276/9/6/76>. [viewed 2023-03-05]

GEIPELE, I., PLOTKA, K. et al. 2018. Advances in Economics, Business and Management Research, volume 56. 3rd International Conference on Economic and Business Management (FEBM 2018). The Synergy in Circular Economy. 65-68. Available from: https://www.researchgate.net/publication/329959988_The_Synergy_in_Circular_Economy. DOI:10.2991/feb-18.2018.15 [viewed 2023-02-13].

KASZAS, N. et al. 2021. Understanding circularity in tourism. *Society and Economy* DOI: 10.1556/204.2021.00025. Akademiai Kiado, 1-18, Available from: https://www.researchgate.net/publication/357888736_Understanding_circularity_in_tourism. DOI:10.1556/204.2021.00025 [viewed 2023-02-12].

KEKIC, A. et al. 2020. Nature-Inspired Design: Biomimicry and Cradle to Cradle. *Quality of life* (2020) 11(1-2):58-66. DOI: 10.7251/QOL2001058K. Available form: https://www.researchgate.net/publication/339992839_Nature-Inspired_Design_Biomimicry_and_Cradle_to_Cradle. [viewed 2023-04-23].

KENNEDY, S. & LINNENLUECKE, M. K. 2022. Circular economy and resilience: A research agenda. *Business Strategy and the Environment*, Wiley. 1–12. <https://doi.org/10.1002/bse.3004>. Available from: https://www.academia.edu/70516488/Circular_economy_and_resilience_A_research_agenda. [viewed 2023-03-11].

LACY, P. & RUTQVIST, J. 2015. Waste to Wealth. *The Circular Economy Advantage*, Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-53070-7. Available from: <https://link.springer.com/book/10.1057/9781137530707>. [paywall] [viewed 2023-02-25].

MCNERNEY, T. 2022. Great Examples of Sustainable Design. Available from: <https://turbofuture.com/industrial/Great-Examples-of-Sustainable-Design>. [viewed 2023-03-18]

MEGEVAND, B. et.al. 2022. Circularity in Practice: Review of Main Current Approaches and Strategic Propositions for an Efficient Circular Economy of Materials, *Sustainability* 2022, 14, 962. MDPI. 1-18, Available from: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/2/962>. <https://doi.org/10.3390/su14020962>. [viewed 2023-02-25]

MORSELETTA, P., MOOREN, C. & MUNARETTO, S. 2022. Circular Economy of Water: Definition, Strategies and Challenges. *Circular Economy and Sustainability* volume 2, 1463–1477. <https://doi.org/10.1007/s43615-022-00165-x>. Available from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s43615-022-00165-x>. [viewed 2023-03-07]

PETROVA, V. 2020. “Nenuzhnoto” kato izsledovatelski problem. *Sociologicheski problemi*. Bulgarian Academy of Sciences. Vol. 52 / Issue 1, 88-101

ROBERTS, H. et al.. 2022. Artificial intelligence in support of the circular economy: ethical considerations and a path forward. *Network research*. AI &

SOCIETY. Springer. 1-14. <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01596-8>. Available from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-022-01596-8#citeas>. [viewed 2023-02-13].

RODRÍGUEZ, C., FLORIDO, C & JACOB, M. 2020. Circular Economy Contributions to the Tourism Sector: A Critical Literature Review. *Sustainability* 2020. 12(11). 4338. MDPI. 1-27. <https://doi.org/10.3390/su12114338>. Available from: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/11/4338>. [viewed 2023-04-19].

SORIN, F. & EINARRSON, S. 2020. Circular economy in travel and tourism. A conceptual framework for sustainable resilient and future proof industry transition. CE360 Alliance. 1-30, Available from: <https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/circular-economy-in-travel-and-tourism.pdf>. [viewed 2023-04-19].

WALKER, A. et al.. 2021. What Is the Relation between Circular Economy and Sustainability? Answers from Frontrunner Companies Engaged with Circular Economy Practices. 2022, *Circular Economy and Sustainability*. Springer. 731-758. <https://doi.org/10.1007/s43615-021-00064-7>. Available from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s43615-021-00064-7>. [viewed 2023-03-11].

SUSTAINABILITY OF THE CIRCULAR ECONOMY THROUGH INNOVATION. CYCLICITY AS A DESIGN OF THE FUTURE IN TOURISM

Abstract. The concept of the circular economy goes beyond simple recycling, associating itself with the maxim that the circular economy is an economy of the reform, that waste is a resource through which we enable innovation to occur. Innovation, on the other hand, is a daily routine for business but with the thought of a future built on a reasonable economic development system. By valuing the circular tourism product, the plan for sustainable consumption can be further developed and we could design the product to the future requirements of the circular economy model. Cyclicity, on the other hand, does not close the innovative flow, but expands its sphere of action on more economic entities that strive for the longevity of their product – part of the current and future economic organism of the systemic sustainability plan. The purpose of this research is to outline mechanisms for innovation in tourism. The first part of the paper defines the understanding of a sustainable circular economic model in Bulgaria in its relation to innovative business practices in tourism. The best practices are derived through value creation in tourism business models. The second part sketches the need for the best practices through the introduction of the circular economic model in Bulgaria and analyzes the risks of introducing digitalization to Bulgarian tourism. Based on the research among representatives of the tourism sector in Bulgaria, it has come to a view that there is a shortage of good examples and studies in support of the promotion of the circular

economic model among the tourism enterprises in Bulgaria. Any contribution in this area will lead to the improvement of knowledge and benefits from the introduction of the circular economy models in tourism.

Keywords: circular economy; cyclicity; circular economy concept; innovation; tourism

JEL: Q57, Z32, Z38

✉ **Ivinka Pazieva, PhD Student**

ORCID ID: 0000-0002-2313-0313

International Business School

Botevgrad, Bulgaria

E-mail: 2021221@ibsedu.bg